

УДК 364.4:159.98

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-81-89>

ТРЕНІНГОВА РОБОТА У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

С. В. Коношенко

ORCID 0000-0001-7727-2897

Н. А. Коношенко

ORCID 0000-0002-7637-8523

І. В. Трубник

ORCID 0000-0001-6076-430X

У статті проаналізовано тренінгову роботу у соціальній сфері, висвітлено погляди сучасних вчених щодо ефективності проведення тренінгів як для окремих категорій громадян, так і для територіальних громад.

Актуалізовано напрями застосування тренінгових технологій для різних категорій отримувачів соціальних послуг, яких об'єднує спільна мета задля засвоєння специфічних (актуальних) знань: вихід зі складної життєвої ситуації, адаптація до динамічних змін у суспільстві, акцентуація на потребі розвитку особистості.

Розглянуто ефективність використання тренінгових технологій у навчальній діяльності дорослих, які можна охарактеризувати за допомогою функцій, що безпосередньо виконують тренінги: навчання, розвиток, мотивація, комунікація, релаксація тощо. Наводяться складові частини навчальної діяльності з використанням тренінгових технологій, а саме: підготовка до проведення тренінгу; тренінгова діяльність, тобто навчання; самовдосконалення.

Окреслено певні характеристики освітньої діяльності дорослих, які треба брати до уваги під час організації тренінгової роботи. Чітко визначення статусу та установлених обов'язків організаторів навчання. Індивідуально-психологічні та вікові особливості дорослих індивідів, а також знання, якими оперують учасники. Дорослі індивіди більш відповідальні та мають значно більше обов'язків, пов'язаних із соціальним статусом. Можливість вільно висловлювати власні думки, брати активну участь у групових обговореннях, іграх, отримувати зворотній зв'язок, здійснювати рефлексію тощо. Подано низку перешкод, які можуть заважати ефективному навчанню дорослих з урахуванням психологічних і педагогічних явищ: вплив традиційних методів навчання, дисконфорт під час навчання,

низький рівень домагань та відсутність мотивації, відсутність інформаційної бази щодо ефективного навчання.

Ключові слова: тренінг, тренінгові групи, психологічний вплив, соціально-психологічний тренінг, тренінг особистісного зростання.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основними проблемами клієнтів соціальної сфери є проблеми спілкування, взаєморозуміння та взаємодії з іншими людьми. Робота фахівців соціальної сфери – соціального педагога, соціального працівника – часто спрямована на навчання клієнтів навичкам, що дозволяють успішно справлятися з життєвими складнощами й, у першу чергу, комунікативним навичкам. Добре зарекомендував себе у цьому напрямі соціальної роботи тренінг: соціально-психологічний, соціально-педагогічний та соціально-просвітницький.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Сучасні дослідники приділяють велику увагу вивченню питань щодо застосування тренінгу у роботі з різними категоріями отримувачів соціальних послуг: з учнівською молоддю (Лобурцова, 2019), з батьками неповнолітніх дітей (Маляр, 2019), з людьми похилого віку (Клевака, 2018) та ін. Також науковці вивчають тренінг як технологію соціальної роботи (Лобурцова, 2018; Куб'як, Шоліна, 2018 та ін.). Автори зазначають, що проведення тренінгу має низку особливостей і потребує спеціальної підготовки фахівця соціальної сфери як теоретичної, так і практичної.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Разом з достатньо великою увагою науковців до вивчення тренінгової роботи у соціальній сфері завдання, зміст, методи потребують подальшого теоретичного вивчення та практичної розробки.

Отже, **метою** статті за результатами дослідження є уточнити завдання тренінгової роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг, окреслити актуальні та перспективні напрями і методи тренінгової роботи у соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасний соціально-психологічний тренінг може враховувати потреби та перспективні життєві завдання особистості, допомагати їй у подоланні життєвих та професійних перешкод.

Виходячи з цієї позиції, соціально-психологічний тренінг можна розглядати як ефективну комунікативну соціогуманітарну технологію, засновану на міжособистісній взаємодії, різноманітній за змістом і формою

прояву, здатній змінюватися від високих рівнів морального саморозвитку, прийняття та взаєморозуміння інших людей до відпрацювання конкретних умінь і навичок у різних сферах життєдіяльності.

Соціально-психологічний тренінг може бути орієнтований на надання допомоги, підтримку конкретних людей або соціальних груп. Як інструмент опосередкованої дії, він надає учасникам тренінгу засоби та прийоми, що дозволяють перебудувати неконструктивні складові діяльності та поведінки, тим самим виробляючи нову модель взаємодії – у проблемних життєвих ситуаціях з людьми, з собою, зі своїм внутрішнім світом. Опора на «зону найближчого розвитку», «ресурси» особистості сприяють досягненню та закріпленню подальшого ефекту тренінгу.

Соціально-психологічний тренінг як керована система спрямованого впливу має потенціал не тільки для вирішення актуальних життєвих завдань та потреб людини, але й є дієвою формою навчання, розвитку та становлення професійних кадрів, управління персоналом та бізнесом. Зміни у соціально-економічній ситуації та потреба соціальних інститутів у виробленні ціннісного відношення та оптимальних моделей поведінки особистості у нових ситуаціях зумовлюють появу нових видів тренінгових програм.

Предметом роботи ведучого (тренера) тренінгової групи завжди є певні психологічні феномени, що відповідають обраній проблематиці, меті та завданням тренінгу. Тренінгова робота може бути спрямована на зміни: у поведінці та конкретних діях у певних ситуаціях, у особистісній чи груповій динаміці, у стані учасників групи, у когнітивних аспектах поведінки, у певних навичках і та ін.

Отже, основне завдання, яке вирішується у процесі тренінгу, – це допомога учасникам у зміні поведінки, яка на час початку роботи тренінгової групи є неефективною, неадекватною, і заважає досягати успіхів у різних сферах життєдіяльності. Тобто відбувається набуття знань, формування умінь, корекція і розвиток системи відносин.

Метою соціально-психологічного тренінгу є підвищення рівня комунікативної компетентності людини у діловому та інструментальному спілкуванні.

Визначення видів спілкування, які зазвичай застосовуються в умовах тренінгу комунікативної компетентності, наведено в табл. 1.

У практиці соціальної роботи, окрім соціально-психологічного тренінгу, широкого попиту набув тренінг особистісного зростання, в центрі уваги якого знаходяться психологічні проблеми внутрішнього характеру, зокрема, і сфера особистісного спілкування.

Види спілкування, які застосовуються та не застосовуються в умовах тренінгу комунікативної компетентності

Види спілкування, які традиційно застосовуються в умовах тренінгу комунікативної компетентності	Види спілкування, які традиційно не застосовуються в умовах тренінгу комунікативної компетентності
Ділове спілкування зазвичай міститься як окремий елемент у будь-якій спільній продуктивній діяльності людей і є засобом підвищення якості цієї діяльності. Його змістом є процес діяльності людей, а не їхній внутрішній світ	Особистісне спілкування зосереджене в основному навколо психологічних проблем (інтересів, потреб, мотивів, цінностей та ін.) внутрішнього характеру: ставлення до людей та подій, міжособистісні стосунки, вирішення внутрішнього конфлікту тощо
Інструментальне спілкування – це спілкування, яке не є самоціллю, не стимулюється окремою потребою, а має іншу мету, окрім отримання задоволення від самого акту спілкування	Цільове спілкування слугує засобом задоволення специфічної потреби (потреби у спілкуванні)
Під час диктального спілкування мотиви спілкування знаходяться поза його межами. Диктальне спілкування пов'язане з тією чи іншою предметною взаємодією	Під час модального спілкування мотиви спілкування знаходяться у межах самого спілкування: люди отримують задоволення від самого процесу спілкування або займаються «з'ясуванням відносин»

Отримувачу соціальних послуг, який попередньо не брав участь у тренінгових заняттях, важко уявити, як можна тренувати впевненість у собі, вміння налагоджувати ділові та сімейні стосунки, правильно спілкуватися з дітьми, чоловіком чи дружиною, колегами по роботі, а також тренувати власну успішність, ефективно керувати людьми, протистояти маніпуляціям з боку інших людей та багато іншого. Не просто зрозуміти, за рахунок чого відбуваються зміни у людей, які взяли участь у тренінгах.

Соціально вразливі групи населення – соціально незахищені верстви населення, громадяни, сім'ї, які мають низький рівень доходу і накопиченого багатства. До них відносяться: літні самотні люди; інваліди; багатодітні та неповні сім'ї; сім'ї, які втратили годувальника; особи, які мають доходи нижчі за прожитковий мінімум; дезадаптовані діти та підлітки; залежні люди (наркомани, алкоголіки та ін.); безробітні; безхатченки; переселенці та біженці, що вимушено залишили свій будинок та ін. У роботі з

перерахованими категоріями отримувачів соціальних послуг можна застосовувати тренінгову роботу з профілактичною, розвивальною, формувальною та корекційною метою.

Так, профілактичний напрям тренінгової роботи спрямований на вирішення таких завдань: 1) підвищення рівня поінформованості з актуальних проблем (пов'язаних із наркозалежністю, алкоголізмом, безпритульністю тощо); 2) вироблення та розвиток навичок запобігання соціальним проблемам (алкоголізму, безпритульності, злочинності, насильству, зловживанню психоактивними речовинами, самогубству, соціальному сирітству та ін.); 3) підвищення рівня поінформованості мікро- та макрооточення щодо певної проблеми; 4) зміна ставлення людей до певної проблеми; 5) розвиток навичок збереження здоров'я; 6) формування мотивації до збереження здоров'я; 7) надання достовірної інформації щодо певної проблеми; 8) формування навичок поведінки, які попереджають виникнення проблеми.

Розвивальний напрям тренінгової роботи спрямований на розвиток здатності людини до навчання та оволодіння видами діяльності, які сприяють самоактуалізації, розвитку особистісних якостей та властивостей особистості, що підвищують якість життя. Залежно від проблематики контингенту, тренінг може бути модифікований під певну проблему певної категорії населення.

Формувальний напрям тренінгової роботи можна схарактеризувати як напрям, що сприяє формуванню певних установок, поведінки, стратегій подолання, адаптивного потенціалу; навичок самопрезентації і т. ін.

Корекційно-розвивальна робота – це додаткова до основного процесу діяльність, що сприяє більш ефективному розвитку особистості, розкриттю та реалізації її здібностей у різних сферах. Головна функція – визначення умов, які найбільше сприяють ефективному формуванню особистості, перешкоджаючи дезадаптивній поведінці.

Окреслимо актуальну тематику тренінгової роботи із соціально вразливими категоріями населення у межах кожного напрямку. Так, для осіб із адиктивною поведінкою актуальною є тренінгова робота профілактичного спрямування. Люди із залежностями не завжди розуміють всю серйозність проблеми. Тренінг, спрямований на профілактику залежностей, є дуже актуальним для цієї категорії. Цей тренінг допоможе: 1) набути навичок відповідального ставлення до свого життя та високого рівня опору негативному тиску з боку інших; 2) у встановленні міжособистісних відносин і взаєморозуміння в соціумі; 3) у формуванні уявлень про те, що залежність обмежує можливість життєвого вибору; 4) у формуванні усвідомленої відповідальної поведінки.

Для людей похилого віку, інвалідів актуальною є проблема самотності. Самотність є реакцією на руйнівні життєві зміни, наприклад, вдовство, розлучення, переїзд, вихід на пенсію.

За допомогою формувального тренінгу можна вирішити такі завдання: сформувати в учасників тренінгу навички подолання почуття самотності або сформувати стратегії протистояння йому, сформувати уявлення про свою нову соціальну роль (пенсіонер, інвалід, вдівець тощо) та ефективні прийоми соціальної поведінки, розвивати адаптаційний потенціал особистості тощо.

Для дезадаптованих дітей та підлітків актуальною є тренінгова робота в межах корекційно-розвивального напрямку. У підлітковому віці зростає ризик виникнення дезадаптивної поведінки і за допомогою корекційно-розвивального тренінгу можна вирішити такі завдання: 1) забезпечення засобами самопізнання; 2) розвиток почуття відповідальності за своє життя та своє майбутнє; 3) розвиток внутрішньої активності; 4) розвиток соціальних та комунікативних навичок і емоцій; 5) перенесення позитивного досвіду в реальне життя; 6) розвиток психосоціальної компетентності.

Великого значення у тренінговому занятті набувають безпечні умови, які створює тренер у роботі з групою. Безпечні – це означає, що можна помилятися і пробувати знову, експериментувати і при цьому відчувати себе захищеним.

Тренер обов'язково повинен брати до уваги під час організації тренінгової роботи характеристики освітньої діяльності дорослих, а саме: 1) чітке визначення статусу та установлених обов'язків організаторів навчання; 2) індивідуально-психологічні та вікові особливості дорослих індивідів, а також знання, якими оперують учасники; 3) дорослі індивіди більш відповідальні та мають значно більше обов'язків, пов'язаних із соціальним статусом; 4) можливість вільно висловлювати власні думки, брати активну участь у групових обговореннях, іграх, отримувати зворотній зв'язок, здійснювати рефлексію тощо.

Ефективність будь-якого тренінгу залежить від трьох складових: практики; активності та бажання учасника змінити щось у собі або у своїй поведінці, а також підтримки отриманих на тренінгу знань у реальному житті самим учасником. У зв'язку з цим тренер-фахівець соціальної сфери має передбачити у своїй роботі післятренінговий супровід клієнта, можливість організації самостійної роботи клієнта щодо формування навичок, які були у центрі уваги тренінгу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тренінг – це процес запланованих змін людини, спрямованих на її особистісний і професійний розвиток шляхом набуття, аналізу й переоцінки власного життєвого досвіду в процесі групової взаємодії. Тренінг є ефективною формою роботи щодо

засвоєння знань та формування умінь і навичок, сприяє організації взаємодії, створює можливості спілкування у довірливій атмосфері й неформальній обстановці, впливає на пізнання учасником себе та довкілля. Тренінги здійснюють комплексний вплив на становлення особистісних якостей та на спільноту у громаді. Завдяки наявності в групі зворотного зв'язку як однієї з основних форм спілкування в тренінгу відбувається більш реалістичне розуміння себе та інших, спостерігається динаміка особистісного та професійного зростання.

Актуальними та перспективними напрямками наукових пошуків щодо застосування тренінгової роботи у соціальній сфері є розробка тренінгових програм (окремих тренінгових сесій), спрямованих на допомогу у соціальній адаптації внутрішньо переміщеним особам, прийомним родинам, військовослужбовцям (під час відпусток та після звільнення) та членам їхніх родин.

Література

1. Клевака Л. П. Використання тренінгу в практиці соціальної роботи з людьми похилого віку. *Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи*. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Полтава, 28 лютого 2018 року. Полтава, 2018. С. 104-113.
2. Лобурцова О. О. Специфіка тренінгової роботи з метою соціалізації учнівської молоді. *Студентський науковий вісник Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*. 2019. № 22.
3. Лобурцова О. О. Тренінгова технологія в роботі соціального працівника. *Студентський науковий вісник Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*, 2018. № 20.
4. Маляр О. Соціально-психологічний тренінг формування дитячо-батьківських стосунків та емоційної взаємодії вчителя з дитиною у контексті роботи соціального працівника. *Social Work and Education. Vol. 6. No. 3*. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 259-268. DOI: 10.25128/2520-6230.19.3.4
5. Тренінги в соціальній роботі: теорія, організаційні засади, методика проведення: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича; уклад.: Н. Куб'як, Т. Шоліна. 2-ге вид., перероб. і допов. Чернівці : ЧНУ, 2018. 159 с.

References

1. Klevaka, L. P. (2018). Vykorystannia treninhu v praktytsi sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku [The use of training in the practice of social work with the elderly]. *Sotsialna robota v suchasnomu suspilstvi: tendentsii, vyklyky, perspektyvy*. Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii m. Poltava, 28 liutoho 2018 roku. Poltava. S. 104-113 (ukr).
2. Loburtsova, O. O. (2019). Spetsyfika treninhovoi roboty z metoiu sotsializatsii uchnivskoi molodi [Specificity of training work for the purpose of socialization of

- students]. *Studentskyi naukovyi visnyk Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni M. Hoholia*, № 22 (ukr).
3. Loburtova, O. O. (2018). Treninhova tekhnolohiia v roboti sotsialnoho pratsivnyka [Training technology in the work of a social worker]. *Studentskyi naukovyi visnyk Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni M. Hoholia*, № 20 (ukr).
 4. Maliar, O. (2019). Sotsialno-psykholohichni treninh formuvannia dytiachobatkivskykh stosunkiv ta emotsiinoi vzaiemodii vchytelia z dytynoiu u konteksti roboty sotsialnoho pratsivnyka [Social-psychological training of the formation of child-parent relations and emotional interaction of a teacher with a child in the context of the work of a social worker]. *Social Work and Education*. Vol. 6. No. 3. Ternopil-Aberdeen, pp. 259-268. DOI: 10.25128/2520-6230.19.3.4 (ukr).
 5. Treninhy v sotsialnii roboti: teoriia, orhanizatsiini zasady, metodyka provedennia [Trainings in social work: theory, organizational principles, methods of conducting]: navch. posib (2108) / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Cherniv. nats. un-t im. Yuriiia Fedkovycha; ukklad.: N. Kubiak, T. Sholina. 2-he vyd., pererob. i dopov. Chernivtsi : ChNU (ukr).

TRAINING WORK IN THE SOCIAL SPHERE

S. Konoshenko, N. Konoshenko, I. Trubnyk

The article analyzes the training work in the social sphere, highlights the views of modern scientists regarding the effectiveness of training both for certain categories of citizens and for territorial communities.

The areas of application of training technologies for different categories of recipients of social services, who are united by a common goal of acquiring specific (up-to-date) knowledge: getting out of a difficult life situation, adapting to dynamic changes in society, emphasizing the need for personal development, have been updated.

The effectiveness of the use of training technologies in the educational activities of adults is considered, which can be characterized by the functions directly performed by trainings: learning, development, motivation, communication, relaxation, etc. The components of educational activities using training technologies are listed, namely: preparation for training; training activity, training; self improvement.

Certain characteristics of the educational activity of adults are outlined, which must be taken into account when organizing training work. A clear definition of the status and established duties of training organizers. Individual psychological and age characteristics of adults, as well as knowledge used by participants. Adults are more responsible and have much more responsibilities associated with social status. The ability to freely express one's own thoughts, take an active part in group discussions, games, receive feedback, reflect, etc. A number of obstacles that can hinder the effective learning of adults, taking into account psychological and pedagogical phenomena, are presented: the influence of traditional learning methods, discomfort during learning, low level of harassment and lack of motivation, lack of an information base on effective learning.

Keywords: training, training groups, psychological influence, social-psychological training, personal growth training.

Коношенко Сергій Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Konoshenko Serhii Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work, Donbass State Pedagogical University (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Коношенко Наталія Анатоліївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Konoshenko Nataliia Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Education, SHEI “Donbass State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Трубник Інна Василівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: innatrubnik@gmail.com

Trubnyk Inna Vasyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, SHEI “Donbass State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: innatrubnik@gmail.com